

Валентин Щербина

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України,
професор кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
vsshcherbyna@ukr.net

DOI: 10.33498/opus-2019-08-081

УДК 346.9

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ДОКТРИНІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Інститут юридичної відповідальності є наріжним каменем будь-якої галузі права. Не виняток і господарсько-правова відповідальність як інститут господарського права, який, незважаючи на своє значення у сфері захисту прав та інтересів учасників господарських відносин, не набув належного висвітлення у наукових дослідженнях.

Метою статті є розкриття особливостей господарсько-правової відповідальності й застосування господарських, оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій до учасників господарських відносин.

Розкриваються особливості господарсько-правової відповідальності, головною з яких є сфера застосування, що зумовлює як підставу застосування заходів зазначеної відповідальності (господарське правопорушення), так і коло суб'єктів господарсько-правової відповідальності, якими є учасники відносин у сфері господарювання.

Відмінними ознаками господарсько-правової відповідальності є: потерпання учасника господарських відносин від несприятливих економічних наслідків не лише майнового, а й організаційного характеру; застосування до правопорушника, крім господарських, оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій, а також можливість визначення розміру штрафних санкцій у внутрішньогосподарських відносинах; встановлення видів та розмірів (у випадку їхнього визначення) господарських, оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій переважно (а щодо останніх – виключно) законом; позасудовий порядок (процедура) реалізації окремих видів господарсько-правової відповідальності.

Зроблено висновок, що норми Господарського кодексу України (ГК України) загалом відображають особливості господарсько-правової відповідальності як одного з видів юридичної відповідальності та особливості застосування таких заходів господарсько-правової відповідальності, як оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції, а також визнання боржника банкрутом. Водночас підкреслюється, що ГК України в частині регулювання відносин господарсько-правової відповідальності потребує певних змін і пропонуються основні з них.

© Валентин Щербина, 2019

Валентин Щербина

Зазначається, що проблеми господарсько-правової відповідальності потребують подальших наукових досліджень із тим, щоб на основі кращих напрацювань вітчизняної та зарубіжної юридичної науки і практики створити сучасну теорію господарсько-правової відповідальності, адекватну існуючим умовам ринкової економіки.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність; господарські санкції, оперативно-господарські санкції; адміністративно-господарські санкції.

Питання юридичної відповідальності завжди були предметом уваги як учених-правознавців, так і юристів-практиків. Не є винятком і проблеми господарсько-правової відповідальності, прояви підвищеної уваги до яких пов'язані з формуванням господарського законодавства ринкового спрямування і, особливо, з прийняттям Господарського кодексу України (далі – ГК України)¹, який не лише закріпив, а й розвинув положення щодо загальних засад господарсько-правової відповідальності, адміністративно-господарських та оперативно-господарських санкцій, досудового порядку реалізації господарсько-правової відповідальності, визнання боржника банкрутом тощо.

Незважаючи на загалом значну кількість наукових праць, у яких розглядаються питання господарсько-правової відповідальності, за роки незалежності в Україні з цієї проблематики було захищено всього декілька кандидатських дисертацій (І. Шуміло – 2001 р., З. Татькова – 2010 р., О. Заярний – 2011 р., В. Новошицька – 2017 р.), присвячених окремим аспектам господарсько-правової відповідальності, що свідчить про необхідність більш глибоких теоретичних досліджень проблем господарсько-правової відповідальності, господарських та адміністративно-господарських санкцій тощо, а також визначення ефективності застосування зазначених санкцій судами, уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, сторонами господарських договорів.

Чимало питань стосовно відповідальності учасників господарських відносин виникло у зв'язку з окремими розбіжностями між нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)² і ГК України, причиною чого переважно стало несприйняття або нерозуміння особливостей застосування заходів господарсько-правової відповідальності до учасників господарських відносин та до їхнього особливого виду – суб'єктів господарювання. Водночас деякі розбіжності є наслідком недосконалої юридичної техніки, використаної при розробці проекту ГК України,

www.pravoua.com.ua

¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 30.05.2019).

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 30.05.2019).

та неточного перекладу термінів аванпроєкту ГК України з російської на українську мову.

Мета дослідження полягає у намаганні автора розкрити особливості як, власне, господарсько-правової відповідальності, так і застосування її заходів до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин.

Господарсько-правова відповідальність є інструментом примусу до виконання правових приписів (положень нормативно-правових та інших правових актів, умов господарських договорів та інших правил поведінки), проте, на відміну від радянського періоду, коли багатьма вченими державний примус розглядався як властивість заходів юридичної відповідальності, сьогодні, беззаперечно, так стверджувати не можна. Наприклад, заходи господарсько-правової відповідальності, що застосовуються стороною господарського договору у вигляді оперативно-господарських санкцій, або добровільна сплата штрафних санкцій чи добровільне відшкодування збитків в одних випадках прямо, в інших – опосередковано не пов'язані з державним примусом. Тому має рацію В. Луць, коли не погоджується з тим, що добровільне виконання обов'язку юридичною відповідальністю бути не може³.

Господарсько-правова відповідальність багато в чому схожа з цивільно-правовою відповідальністю, проте вона має і певні особливості, що відрізняють її не лише від останньої, а й від господарсько-правової відповідальності періоду планової економіки з її певними ознаками⁴.

Головною особливістю господарсько-правової відповідальності є сфера її застосування – сфера господарювання, яка зумовлює підставу її застосування та визначає коло суб'єктів господарсько-правової відповідальності.

З урахуванням цього видається не зовсім коректним віднесення до підстав виникнення господарських зобов'язань такої підстави, як заподіяння шкоди суб'єктом або суб'єкту господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання коштом іншої особи без достатніх на те підстав (абзац 5 ч. 1 ст. 174 ГК України). По суті, йдеться ні про що інше, як про підстави виникнення недоговірних зобов'язань і відносини з відшкодування шкоди, що регулюються нормами ЦК України, а тому абзац 5 ч. 1 ст. 174 ГК України доцільно з нормативно-правового акта виключити.

Згідно з ч. 1 ст. 218 ГК України підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопо-

³ О Дзера та Н Кузнєцова та Р Майданик Р (ред), *Цивільне право України. Особлива частина: підручник* (3-тє вид, перероб і допов, Юрінком Інтер 2010) 194.

⁴ В Лаптев (ред), *Хозяйственное право. Общие положения* (Наука 1983) 223.

рушення у сфері господарювання. Таким чином, ця норма чітко визначає єдину підставу виникнення охоронних правовідносин – вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання.

Змістом охоронного господарського правовідношення, що виникає внаслідок господарського правопорушення, є обов'язок зобов'язаної сторони (правопорушника) відновити порушене право і право управненої сторони (потерпілого) вимагати відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права. До сторін такого правовідношення (утім, як і до сторін охоронного правовідношення, що виникло в результаті порушення майново-господарського зобов'язання) цілком можливе застосування вжитих вище термінів “управнена сторона” і “зобов'язана сторона”, які в ГК України пов'язані з організаційно-господарськими зобов'язаннями, що, проте, не виключає можливості зазначених термінів щодо охоронних правовідносин, у яких зобов'язаною стороною є правопорушник, а управненою – потерпілий.

Слід зазначити, що саме наявність у ГК України норм стосовно організаційно-господарських зобов'язань, поняття та види яких визначені в ст. 176 цього Кодексу, стала однією з вагомих причин включення до нього низки загальних положень щодо відповідальності учасників господарських відносин та обумовила автономне правове регулювання застосування заходів відповідальності за порушення зазначених зобов'язань. Тому така обставина не дає жодних підстав для висновків щодо дублювання положень ЦК України в статтях ГК України та для пропозицій щодо вилучення окремих норм стосовно відповідальності з ГК України або перенесення їх із нього до ЦК України.

Водночас зазначимо, що господарсько-правова відповідальність є поняттям вузчим, ніж поняття відповідальності за правопорушення у сфері господарювання (якщо брати до уваги розуміння господарювання і відповідного кола суб'єктів, задіяних у ньому, то відповідальність у цій сфері може бути і цивільною, і адміністративною, і кримінальною). Тому господарсько-правову відповідальність слід розглядати як окремий, спеціальний вид відповідальності, що застосовується за господарські правопорушення як один із видів правопорушень у сфері господарювання.

При цьому суб'єктами такої відповідальності можуть бути виключно учасники господарських відносин, незалежно від того, є вони суб'єктами господарювання, споживачами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією, чи іншими учасниками відносин у сфері господарювання, визначеними у ст. 2 ГК України.

Істотною відмінною ознакою господарсько-правової відповідальності є й те, що господарсько-правова відповідальність – це потерпання учасника господарських відносин (зокрема, суб'єкт господарювання) від несприятливих економічних наслідків не лише майнового, а й організаційного характеру (до останніх відносяться, зокрема, наслідки застосування оперативно-господарських санкцій та адміністративно-господарських санкцій організаційного характеру), що підтверджується більш широким, на відміну від ЦК України, колом санкцій, які застосовуються до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин за вчинені ними господарські правопорушення. Це господарські, оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції, з яких лише господарські санкції у вигляді неустойки, штрафу, пені та відшкодування збитків більш-менш збігаються з цивільно-правовими санкціями. Що стосується оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій, то такі заходи відповідальності цивільному законодавству невідомі. Так само зазначене законодавство не передбачає можливості визначати розмір штрафних санкцій, що застосовуються у внутрішньогосподарських відносинах за порушення зобов'язань, оскільки сторони внутрішньогосподарських зобов'язань ні цивільним законодавством, ні наукою цивільного права не визнаються суб'єктами права, так само, як і не визнається саме існування внутрішньогосподарських зобов'язань.

Відмінності між господарськими та цивільно-правовими санкціями полягають, зокрема, у тому, що: а) ч. 1 ст. 549 ЦК України, вживаючи конструкцію “неустойка (штраф, пеня)”, кваліфікує штраф і пеню як різновиди неустойки, якої в “чистому вигляді” не існує, тоді як вжита в ч. 1 ст. 230 ГК України конструкція “неустойка, штраф, пеня” дає підстави розглядати кожен із видів цих санкцій, включаючи неустойку, як самостійний, хоч у подальших статтях ГК України термін “неустойка” не вживається. Ми свого часу зазначали, що ця технічна, на нашу думку, помилка цілком може бути виправлена шляхом внесення редакційних (технічних) змін до ч. 1 ст. 230 ГК України; б) ч. 1 ст. 551 ЦК України встановлює, що предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно, тоді як згідно з ч. 1 ст. 230 ГК України штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми. На наше переконання, таке обмеження форми неустойки в ГК України можна пояснити недопущенням зміни власника державного або комунального майна в обхід законодавства про приватизацію, проте, вважаємо, що ГК України безпідставно обмежує право суб'єктів господарювання встановлювати у договорі неустойку у вигляді майна (наприклад, цінних паперів), оскільки побоювання щодо можливих порушень при

Валентин Шербина

переданні такого майна однаково стосуються і виплати неустойки у грошовій формі. Встановлення ж у господарських договорах майнової форми неустойки дасть змогу суб'єкту господарювання – правопорушнику оперативного маневрувати своїми майновими і фінансовими ресурсами, а у деяких випадках – уникати можливого порушення провадження у справах про банкрутство. Водночас завдяки встановленню за порушення господарського зобов'язання майнової форми неустойки значно скоротиться час на відновлення порушеного майнового права потерпілої особи; в) за ЦК України (ч. 1 ст. 624) основним видом неустойки є штрафна, тоді як згідно з ч. 1 ст. 232 ГК України – залікова. Висловлена нами свого часу позиція з цього приводу полягала у встановленні в ГК України як загального правила застосування за порушення господарського зобов'язання штрафної неустойки, оскільки йдеться про учасників господарських відносин, значна частина яких професійно займається самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик діяльністю. Натомість основним видом неустойки стосовно учасників цивільних відносин могла б бути залікова неустойка.

Відрізняє господарсько-правову відповідальність від цивільно-правової і те, що види та розміри (у разі їхнього визначення) господарських та оперативно-господарських санкцій встановлюються переважно законом. Виключно законом встановлюються підстави та види адміністративно-господарських санкцій, що зумовлено колом суб'єктів їхнього застосування (органи державної влади й органи місцевого самоврядування) і відповідає вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України⁵.

Відмінною ознакою господарсько-правової відповідальності є також порядок (процедура) її застосування (судовий та позасудовий), що встановлений законом. При цьому судовому порядку застосування господарських санкцій може передувати так званий досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, який відповідно до ст. 222 ГК України полягає у зверненні потерпілого до правопорушника з письмовою претензією та у письмовому повідомленні останнім потерпілого про результати розгляду претензії.

За загальним правилом, встановленим у ч. 2 ст. 222 ГК України, у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа – учасник господарських відносин, чії права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом.

www.pravoua.com.ua

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 15.06.2019).

Таким чином, передбачений у ст. 222 ГК України досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, по суті, стосується лише застосування таких видів господарських санкцій, як відшкодування збитків та штрафні санкції. Право (а не обов'язок) потерпілого на пред'явлення претензії закріплено, зокрема, в главі 2 “Претензії” розділу XI “Претензії та позови” Кодексу торговельного мореплавства України⁶, в якій ідеться про можливість заявлення претензії і, зокрема, визначено строки заявлення та розгляду претензії (статті 383–387). Так само в п. 130 Статуту залізниць України встановлено, що пред'явленню залізниці позову може передувати пред'явлення до неї претензії, а в пунктах 131, 133, 134 та 135 визначено суб'єктів заявлення і розгляду претензії, випадків її заявлення та строків заявлення і розгляду⁷.

Водночас Статут автомобільного транспорту Української РСР, який загалом потребує приведення його положень у відповідність до сучасних потреб регулювання діяльності автомобільного транспорту, включаючи перевезення вантажів, встановлює обов'язкове пред'явлення претензії, регулюючи пов'язані з цим відносини в статтях 159–166⁸.

Так само обов'язкове пред'явлення претензії встановлено при порушенні умов договору перевезення вантажу повітряним транспортом. Так, п. 21.1.2 Правил повітряних перевезень вантажів встановлює:

У разі заподіяння шкоди особа, яка має право на отримання вантажу, повинна направити перевізнику претензію негайно після виявлення шкоди, але не пізніше 14 днів з дати одержання вантажу або з дати підписання вантажоодержувачем відповідного документа про доставку вантажу. У разі затримки претензія повинна бути направлена не пізніше 21 дня з дати, коли вантаж переданий в розпорядження особи, що має право на його одержання. У разі втрати претензія повинна бути направлена протягом 120 днів з дати видачі авіавантажної накладної⁹.

Однак слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 100 Повітряного кодексу України¹⁰ порядок пред'явлення претензій і позовів визначається правилами авіаперевізника, а не державними органами. З огляду на це Положення про Міністерство інфраструктури України, затверджене по-

⁶ Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 16.06.2019).

⁷ Статут залізниць України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>> (дата звернення: 16.06.2019).

⁸ Статут автомобільного транспорту Української РСР, затверджений постановою Ради Міністрів Української РСР від 27 червня 1969 р. № 401 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-69-%D0%BF>> (дата звернення: 16.06.2019).

⁹ Правила повітряних перевезень вантажів, затверджені наказом Державної авіаслужби України від 14 березня 2006 р. № 186 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-06>> (дата звернення: 16.06.2019).

¹⁰ Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>> (дата звернення: 16.06.2019).

Валентин Шербина

становою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460, не передбачає серед повноважень цього Міністерства, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України, затвердження правил повітряних перевезень вантажів¹¹.

Не мала таких повноважень і Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації, Положення про яку було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2006 р. № 709, що втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2006 р. № 1526¹².

Тож Правила повітряних перевезень вантажів, про які тут ідеться, мають бути скасовані, а порядок пред'явлення претензій при повітряних перевезеннях вантажів має визначитися правилами авіаперевізника, як це передбачено ч. 1 ст. 100 Повітряного кодексу України.

Позасудовий порядок має також місце у разі застосування оперативно-господарських санкцій стороною, яка потерпіла від правопорушення без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання (ч. 1 ст. 237 ГК України). При цьому оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (ч. 3 ст. 235 ГК України).

Так само у позасудовому порядку за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування застосовуються адміністративно-господарські санкції. Проте і на адміністративно-господарські санкції, зважаючи на порядок застосування і правову природу останніх, досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, встановлений у ст. 222 ГК України, не поширюється, що, на нашу думку, доцільно передбачити в ГК України, доповнивши його статтю 238 частиною 3 відповідного змісту.

Потребує узгодження з положеннями ЦК України і ч. 1 ст. 223 ГК України, в якій ідеться про “загальний та скорочені строки позовної давності”, що застосовуються при реалізації в судовому порядку відповідальності за правопорушення у сфері господарювання. По-перше, ЦК України цілком справедливо відмовився від словосполучення “строк позовної давності”, визначивши у ст. 256 позовну давність як строк, у межах якого

www.pravoua.com.ua

¹¹ Положення про Міністерство інфраструктури України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF>> (дата звернення: 16.06.2019).

¹² Положення про Державну службу України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2006 р. № 709 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2006-%D0%BF>> (дата звернення: 16.06.2019).

особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Тому вживання словосполучення “строк позовної давності” є некоректним як в юридичному, так і в граматичному розумінні. По-друге, ст. 223 ГК України безпідставно обмежує можливість застосування позовної давності тривалістю, визначеною ЦК України та ГК України, позбавляючи сторони права збільшити позовну давність, встановлену законом, за домовленістю (ч. 1 ст. 259 ЦК України).

Зважаючи на зазначене, пропонуємо викласти ч. 1 ст. 223 ГК України в такій редакції: “1. При реалізації в судовому порядку відповідальності за господарські правопорушення у вигляді відшкодування збитків та штрафних санкцій застосовуються норми щодо позовної давності, встановлені Цивільним кодексом України, якщо інші строки не встановлені цим Кодексом”.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що господарсько-правова відповідальність, яка хоч і має певні схожі риси з цивільно-правовою відповідальністю, є самостійним видом юридичної відповідальності і не може розглядатись як особливий вид чи складова цивільно-правової відповідальності. Наприклад, наявність таких схожих елементів, як факт правопорушення, причинно-наслідковий зв'язок, вина, жодним чином не є підставою для ототожнення кримінально-правової і цивільно-правової відповідальності. Ці елементи властиві юридичній відповідальності загалом і, як загальне, поширюються на її окремі галузеві види.

Загалом норми ГК України відображають особливості господарсько-правової відповідальності як одного з видів юридичної відповідальності та особливості застосування таких заходів господарсько-правової відповідальності, як оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції, а також визнання боржника банкрутом.

Водночас ГК України в частині регулювання відносин господарсько-правової відповідальності потребує певних змін. Передусім це стосується структури ГК України, а саме: а) розділ V доцільно назвати “Відповідальність за господарські правопорушення”, оскільки нинішня його назва є занадто широкою і створює передумови для включення до нього норм щодо адміністративної, кримінальної, цивільної тощо відповідальності за правопорушення у сфері господарювання, що, безумовно, неприпустимо; б) главу 23 доцільно виключити з розділу IV і включити (попередньо привівши її положення у відповідність до Кодексу України з процедур банкрутства) останньою главою до розділу V, оскільки визнання боржника банкрутом є, на нашу думку, найбільш суворою санкцією; в) главу 28, норми якої не узгоджуються з положеннями Закону України “Про захист економічної конкуренції”, про що зазначалося

Валентин Шербина

у наукових публікаціях, доцільно виключити з ГК України. Однак головною причиною виключення зазначеної глави є невизначеність критерію, за яким глава 28, норми якої регулюють відносини відповідальності в окремій сфері, якою б важливою для економіки вона не була, включена до розділу V ГК України, норми якого встановлюють загальні положення за господарські правопорушення та види санкцій.

Більш чіткого формулювання в законодавстві потребують норми, що визначають підставу застосування адміністративно-господарських санкцій (такою підставою може бути лише порушення правил здійснення господарської діяльності) та коло осіб, до яких можуть бути застосовані зазначені санкції (суб'єкти господарювання – юридичні особи та фізичні особи – підприємці). При цьому відповідальність суб'єктів господарювання як осіб, які на професійній основі та на власний ризик здійснюють господарську (підприємницьку) діяльність, має наставати незалежно від вини, безвідносно того, які види санкцій – господарські чи адміністративно-господарські – підлягають застосуванню. Крім того, положення тих законів, у яких вживається термін “фінансові санкції” у випадках, коли йдеться про адміністративно-господарські санкції, доцільно привести у відповідність до термінології ГК України.

На нашу думку, потребує радикальних змін судова практика застосування положень ст. 625 ЦК України щодо грошових зобов'язань учасників господарських відносин. Особливості встановлення штрафних санкцій за порушення грошових зобов'язань учасниками господарських відносин передбачені у ч. 6 ст. 231 ГК України. Що стосується індексу інфляції та відсотків річних, то їх не можна вважати штрафними санкціями в прямому розумінні, вони виконують компенсаційну функцію (індекс інфляції), найбільше притаманну відшкодуванню збитків, або ж є платою за користування чужими коштами (відсотки річних). У будь-якому разі кваліфікувати їх як заходи відповідальності (поряд зі сплатою суми боргу), що можуть бути застосовані до учасників господарських відносин у вигляді санкцій, з огляду на положення ст. 625 ЦК України, немає жодних підстав.

Що стосується інших “розходжень” між нормами ЦК України і ГК України щодо відповідальності суб'єктів цивільних і господарських відносин, то при оцінці й характеристиці кожного з них необхідно враховувати особливості правового регулювання цивільних і господарських відносин, що повинні мати виключно об'єктивний характер і бути обґрунтованими.

Не йдеться ні про “розхитування” позицій української цивілістики представниками науки господарського права, ні про їхню “руйнацію”,

про що заявляють окремі представники цивілістичної науки¹³. Реалії ринкової економіки зі збереженням ніким не спростованої необхідності регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання задля виконання нею, зокрема, соціальної функції, вимагають створення нових механізмів юридичної відповідальності, зокрема – відповідальності господарсько-правової, норми якої повинні знайти своє місце в ГК України, який, попри намагання начепити йому ярлик “антиринкового акта”¹⁴, більшою мірою, ніж ЦК України, регулює відносини у сфері економіки з урахуванням їхньої специфіки.

Час усвідомити, що жодна галузь законодавства (права) не може бути монополістом у регулюванні суспільних відносин у певній сфері. Прикладом тому є земельне, водне, екологічне, сімейне та інші галузі законодавства, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, які мають певні особливості, що зумовлюють їх самостійний характер і відмінність від цивільних відносин.

У будь-якому разі проблеми господарсько-правової відповідальності потребують подальших наукових досліджень на основі широких, дійсно наукових дискусій між представниками різних правничих наукових шкіл, із відповідними аргументами (без спотворення наукових позицій, поглядів і висновків представників науки господарського права, без приписування їм “заслуг”, до яких вони не мають жодного стосунку, що, на жаль, відбувається з боку окремих цивілістів), з тим, щоб на основі кращих напрацювань вітчизняної і зарубіжної юридичної науки й практики створити сучасну теорію господарсько-правової відповідальності, яка відповідала б сучасним умовам ринкової економіки.

Зокрема, у зв'язку з оновленням законодавства про акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю потребують поглибленого теоретичного аналізу проблеми господарсько-правової відповідальності учасників корпоративних та пов'язаних із ними відносин. Незважаючи на намагання представників цивілістичної науки обґрунтувати належність корпоративних відносин до предмета правового регулювання цивільного права, переконливих аргументів ми так і не побачили. Натомість поєднання в корпоративних відносинах організаційних і майнових елементів дає всі підстави вважати їх внутрішньогосподарськими відносинами, які входять до сфери господарських відносин, а отже, є предметом регулювання ГК України, що, влас-

¹³ І Спасибо-Фатєєва, ‘Міркування про українську цивілістику’ в Стефанчук Р (заг ред), *Спогади про Людину, Вченого, Науковця (до 60-річчя від Дня народження професора Ірини Володимирівни Жилінкової)* (Право 2019) 207.

¹⁴ А Довгерт, ‘Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови старту’ (2019) 1 Право України 38.

Валентин Шербина

не, і відобразилося в легальному закріпленні корпоративних відносин у ст. 167 ГК України і відсутності подібних норм у ЦК України.

Існування у ГК України організаційно-господарських (ст. 176), соціально-комунальних (ст. 177) та публічних зобов'язань (ст. 178) об'єктивно передбачає і відповідальність за їхнє невиконання чи неналежне виконання, проте питання такої відповідальності сьогодні перебувають поза полем зору науковців.

Результати наукових досліджень проблем господарсько-правової відповідальності мають знайти відповідне закріплення у нормативно-правових актах господарського законодавства.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Dzera O ta Kuznyetsova N ta Maydanyk R (red), *Tsyvilne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine. Special Part: Textbook]* (3-tie vyd, pererob i dopov, Yurinkom Inter 2010) (in Ukrainian).
2. Khozyaystvennoye pravo. *Obshchiye polozheniya [Economic Law. General Provisions]* (Laptev V red, Nauka 1983) (in Russian).
3. Spasybo-Fatieieva I, 'Mirkuvannia pro ukrainsku tsyvilistyku ['Pondering on the Ukrainian Civil Law Science'] v Stefanchuk R (zah red), *Spohady pro Lyudynu, Vchenoho, Naukovtsia (do 60-richchya vid Dnia narodzhennia profesora Iryny Volodymyrivny Zhylinkovoyi) [Memories of the Man, the Scientist, the Scholar (to the 60th Birth Anniversary of Professor Iryna Volodymyrivna Zhylinkova)]* (Pravo 2019) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Dohert A, 'Rekodyfikatsiia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: osnovni chynnyky i peredumovy startu' ['Recodification of the Civil Code of Ukraine: Major Factors and Prerequisites for the Start'] (2019) 1 *Pravo Ukrainy* (in Ukrainian).

Valentyn Shcherbyna

ECONOMIC-LAW RESPONSIBILITY IN THE ECONOMIC-LAW DOCTRINE OF UKRAINE AND ITS LEGISLATIVE CONSOLIDATION

ABSTRACT. The institution of legal responsibility is the cornerstone of any branch of law. No exception is responsibility under economic law as an economic-law institution which, despite its importance in terms of protection of the rights and interests of participants to economic relations, has not received proper coverage in scientific research.

The purpose of the article is to reveal the specifics of economic-law responsibility and that of the application of economic, operational economic, and administrative economic sanctions to participants of economic relations.

The author elucidates the specific features of economic-law responsibility; the main one is the application scope, and this determines the ground for applying the measures related to the said responsibility (economic offence), as well as the range of those who may be subjected to economic-law responsibility, they being the participants to the relations in the economic activity domain.

Economic-law responsibility is characterized by the following distinctive features: a participant to economic relations faces adverse economic consequences not only of property as well as of organizational nature; an offender, along with economic sanctions, is also subjected to operational economic and administrative economic sanctions; the possibility of determining the size of penalties in the context of intra-economic relations; the types and sizes (if such are determined) of economic, operational economic and administrative economic sanctions are set mainly (and in respect of the latter – exclusively) by law; an out-of-court procedure for the implementation of certain types of economic-law responsibility.

The author concludes that provisions of the Economic Code of Ukraine (Ukraine's EC) generally reflect the specific features of economic-law responsibility as one of the types of legal responsibility, and the specifics of application of such economic-law responsibility measures as operational economic and administrative economic sanctions, as well as declaring a debtor bankrupt. At the same time, it is emphasized that Ukraine's EC, in terms of regulation of economic-law responsibility relations, needs certain changes, and hence the author proposes some major ones.

It is noted that issues pertaining to economic-law responsibility require further scientific research with a view to creating a modern economic-law responsibility theory adequate to the existing market economy conditions resting upon the best accomplishments of national and foreign legal science and practice.

KEYWORDS: economic-law responsibility; economic sanctions; operational economic sanctions; administrative economic sanctions.